

'מר סבר נדרים ונדבות קרבין ביום טוב'. מבואר כאן שישנה דעה שאפילו עולות נדרים ונדבות קרבים ביו"ט [שהרי בעולות גם כן שייך אותו קל וחומר, וכמפורש ברש"י ותוס']. וזה שלא כהברייתא דרבי שמעון בן אלעזר המובאת לעיל (יט.). וכבר כתבו אחרונים בדרכים שונות להראות שנחלקו הדעות בשאלה זו (ע' בהגהות אמרי ברוך על הטורי-אבן שם; חזון איש או"ח קכט, לדף ז ס"ק ב ד; שבט הלוי ח"ו סד).

'כבשי עצרת ששחטן שלא לשמן... הדם יזרק והבשר יאכל. ואם היתה שבת – לא יזרוק'. מבואר כאן שקרבנות ציבור דינם כקרבן יחיד, שאם נעשו שלא לשמה לא עלו לשם חובה, שלכן אסור להמשיך עשייתם בשבת שאינם אלא כנדבה. ומכאן הקשו (שער המלך הל' פסוה"מ טו, א ועוד) על דברי הרמב"ם בפרוש המשנה (ריש זבחים) שקרבנות ציבור שלא לשמן כשרים לגמרי. וכן כתב מהרש"א. כמה וכמה דרכים נאמרו בישוב דבריהם – ע' במובא בזבחים ד.

איסור זריקת הדם בשבת הוא מדרבנן – משום מתקן שדומה לתיקון מנא, וכשם שאין מגביהים תרומות ומעשרות בשבת ואין מזים על הטמא לטהרו (עפ"י תוס' ורא"ש נזיר כח: ד"ה כבשי; תוס' רשב"א כאן. וע"ע בתפארת ישראל פסחים פרק שישי שדן משום צובע כשמתכוין שהמזבח יזכתם בדם. והנצי"ב שם צידד משום מוקצה, וע' גם בצ"ח כאן. וע"ע במובא ביוסף דעת פסחים סה).

ואף על פי שאין שבות במקדש – כאן העמידו חכמים דבריהם, כיון שעבר ועשה שלא כדין (עפ"י שיטה מקובצת).

'רבה בר רב הונא אמר: זורק את הדם על מנת להקטיר אימורין לערב'. יש מדייקים שאף לדעה זו לא הותר אלא כאשר יש [בשר או] אימורים, רק בגללם מתירים לזרוק הדם, אבל משום מצות זריקה גרידא לא הותר – וטעם הדבר כי אין לאו ד'בל ילין' בדם ורק כשיש בשר או אימורים אסור להפסידם משום עשה ד'משמרת', אבל משום דם לבדו אין הקפדה אם ייפסל ולא ייראה להקרבה (עפ"י זכר יצחק מה, א. וע' גם בהר צבי. ומשום תיקון השחיטה וברכתה למפרע אין לחוש, כי בשעתו נעשה הדבר לצורך לפי טעותו של העושה).

דף כא

'אמר ליה עורבא פרח... אני היום סמכוני באשיות'. מלבד פרש"י, יש מפרשים 'עורבא פרח' בפנים אחרות; רבנו חננאל פירש לשון גנאי ופחיתות היא, כלומר דעה זו דעת נערים ששוחקים בעורבים היא. ויש מי שפרש ביטוי זה על פי מה שדרשו (בעירובין כב:) 'שחורות כעורב' – על תלמיד חכם המשחיר פניו על דברי תורה כעורב. והכוונה (כמו שפרש מהרש"א) כלפי מיעוט אכילה ושתיה, וכמו שאמרו (בהגיגה כב: וכיו"ב במו"ק כו.). 'הושחרו פניו' מפני התענית. וכן בכמה מקומות מצינו שתלמידי חכמים נדרשים למעט במאכל ובמשקה. מן הצד השני אסור להפריז בכך ומצינו שחכמים היו נזופים קשות במתענים ללא צורך. יש זמנים בהם חייב האדם להרחיק מעל עצמו את משל העורב. וכך גם נהג רבה בר רב הונא כשהזור מן הדרשה כשהוא עיף ורעב והוצרך לסעוד. לכן אמר למטריה עליו 'עורבא פרח' – העורב פרח כעת, היה זה רמז דק לאמר: הגיע הזמן שאטעם דבר מאכל (מתוך עיונים בדברי חז"ל ובלשונם לגר"ח ארנטרובי ז"ל, עמ' ע).

עוד פרשו הגאונים 'אני היום סמכוני באשישות' [דלא כרש"י], שסמכוהו באותו היום לראשות הישיבה (ע' תשובות הגאונים, ירושלים תרפ"ט ס' קמט, עמ' 173; וכ"פ הערוך. וע"ע 'ראשות הגולה בבבל בימי המשנה והתלמוד' עמ' 108).

'עיסת כלבים' – שלשים אותה עם המורסן (עפ"י ירושלמי; רמב"ם ור"ש בפירוש המשנה).

'שאני עיסת כלבים הואיל ואפשר לפייסן בנבלה...' אף על פי שסברת 'הואיל ואי מקלעי אורחים' אינה מתירה לכתחילה אלא רק פוטרת מחיוב דאורייתא – פירשו ראשונים שכאן מותר; אם מפני שנראה כאופים לעצמם שהרי לפעמים יש להם נבלה ולפעמים מזדמנת לאחר האפיה, ונשארת כל הפת לרועים (עפ"י רא"ה), או מפני שעיקר כוונתו לרועים אלא שמטפל בה לצורך כלבים אם לא תהא לו נבלה (עפ"י שיטמ"ק). ויש מפרשים שהואיל והעיסה מעורבת כולה עם חלק הרועים ורק מפני שאפשר לחלקה אנו באים לאסור, על כן מועילה סברת 'הואיל' להתירה לגמרי (עפ"י לחם משנה א, יד). ויש ראשונים הסוברים שלפי האמת אין התר לכתחילה לאפותה אלא אם יש לו נבלה מזדמנת באותה שעה לפייס הכלבים, שהרי 'הואיל' אינו מתיר לכתחילה כאמור (ער"ן ורשב"א. ואף על פי שנסאו ונתנו בסוגיא בסברת 'הואיל' להתיר, למסקנא אף לרבה אינו מותר כשאין נבלה מזדמנת. ערשב"א).

'הני בני באגא דרמו עלייהו קמחא דבני חילא, מהו לאפותה ביום טוב...' –

'ופעם היה שאשה שהתחייבה לאפות להשלטון אינו-יהודי ובעונש שאם לא תאפה כשיצטרכו תענש בעונש ממון, והכינה כפי הרגיל לצרכם אך ביום טוב פתאם הוצרכו להרבה לחם, ושכירותה היה מה שנותר מהקמח לאחר האפיה – ולכן התרתי לה שתאפה מאחר שדוקא לאחר אפיה יש לה, רק בתנאי שתאכל מהם ביום טוב מחמת שיותר חביב פת שנאפה היום, ורק בצורך גדול כזה. ועיין בביצה דף כ"א ע"א בתד"ה חזינן' (מתוך אגרות משה או"ח ח"ד ק').

'מעשה בשמעון התימני שלא בא אמש לבית המדרש'. מכאן שהיו רגילים בלילי יום טוב לבית המדרש (עפ"י תוס' פסחים קט. ד"ה חוץ. ורש"י פירש על בין הערבים).

(ע"ב) 'ואין מזמנין את הנכרי ביום טוב, גזרה שמא ירבה בשבילו'. ואם תאמר, הלא אפילו ירבה

בשבילו אין כאן איסור תורה, לרבה האומר 'הואיל ואי מקלעי ליה אורחים חזו להו' כדלעיל? – יש מהראשונים שכתב שאכן לפי רבה מותר להזמין הנכרי, כי גם אם ירבה בשבילו לא יעבור באיסור תורה והרי זו גזרה לגזרה (עפ"י בעל המאור פסחים מו).

ואולם דעת שאר הראשונים לאסור אף אם אומרים 'הואיל', אם מפני שהדבר מצוי שיעבור, ועשו חכמים חיזוק לתקנתם וגזרו על הזמנתו (רמב"ן שם ור"ן). אם משום שגזרו שמא ירבה בשבילו בקדרה אחרת דברים האסורים לישראל ואז יתחייב מהתורה, שהרי אין בזה 'הואיל' (רשב"א), אם מפני שבזמין את הנכרי אין לומר 'הואיל', שכיון שזימן ודאי לא יתן התבשיל לאורחים אחרים שיזדמנו לו (עפ"י מאירי פסחים שם).

לכאורה לפי הטעם שמא ירבה דברים האסורים, יש להתיר להזמין מחלל שבת בפרהסיא [שדינו כעכו"ם לענין מלאכה ביו"ט כמש"כ המשנ"ב] שאין חשש שמא יבשל לו דברים האסורים. אבל לפי טעם המאירי יש לאסור שמא ירבה בשבילו באופן שלא ירצה ליתן לאחרים.

אך יש לעיין באופן שע"י שמזמינו מונעו מחילול יום טוב ומאכילת איסורים, שלכאורה נחשב עכ"פ צורך קצת להתיר משום 'מתוך' אפילו אם ירבה בשבילו.
 עוד יש לעיין האם מותר למסור לו דבר שיוציאו בעצמו מרשות לרשות, או שמא הרי מכשילו בהוצאה כי גם לו עצמו לא הותרה מלאכת אוכל נפש של עצמו.
 ויש מי שכתב לחדש שהעושה מלאכה לצורך נכרי חייב מגזרת הכתוב לכס ולא לנכרים, ואין אומרים שם 'הואיל' (עפ"י שיטמ"ק לעיל יב.).

'בית שמאי אומרים: לא יחם אדם חמין לרגליו אלא אם כן ראוין לשתיה. ובית הלל מתירין. יש מפרשים טעמם של בית הלל משום 'מתוך שהותרה מלאכה לצורך הותרה שלא לצורך'. ואולם בספר יראים (השלם, סי' שד) פירש שהנאת הגוף בכלל יאכל לכל נפש היא, וכשם שאמרו (בפסחים כא:): שלא יאכל האמור באיסורים, אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה במשמע, כך כאן 'יאכל' במשמע אף שאר הנאת הגוף. [והדעה החולקת על 'מתוך' סוברת מכך שכתוב יאכל ולא 'יעשה לכל נפש' משמע שבא למעט. ועוד, מכך שמיעט מכשירי אוכל נפש (ע' להלן כה:), אם כן מוכח שאין ההתר תלוי בהנאה. עפ"י פירוש ר"ח פלטיאל פר' אחרי טו, יא]

נראה לכאורה נפ"מ בין הפירושים כשאפשר לעשות המלאכה קודם יו"ט בלא שום הפרש וחסרון, כגון שמחמם מים לרחיצת רגליו בליל יו"ט ויכול לעשות זאת מקודם, שלדעת המקלים במלאכת אוכל נפש עצמה אף בשאפשר מעיו"ט (ע' במצוין לעיל ז:). – מותר, אבל אם הרחיצה עצמה אינה 'אוכל נפש' נראה שאסור.
 וכן נפ"מ לדעת הסוברים שאין לומר 'מתוך' ו'הואיל' ביחד (שאג"א, ברוך טעם. וע' בשו"ת עמודי אור כט שנטה מדעה זו), מי שחמם מים ביו"ט שלא ע"ד אכילה ורחצה, באופן שראוי לרחוץ בהם אחרים שיוזמנו לו, אוי אם רחצה בכלל אוכל נפש היא, פטור. ואם היתרו רק משום 'מתוך' – חייב.

'מי שלא הניח עירובי תבשילין – אופין לו פת אחת...'. יש מדייקים שלא התירו אלא לאחריים לעשות עבורו, אך לא הוא בעצמו. ואולם הר"ן נקט (עפ"י הירושלמי) שאף לו עצמו התירו לאפות ולבשל כדי חייו. וכן כתב הרא"ש, וכן נפסק בשלחן ערוך (תקכו, כ) שאם אין שם אחרים שעירבו להקנות להם קמחו והם יאפו עבורו [אפילו הרבה] – מותר אף לו עצמו לעשות לו כדי חייו.

*

'... ויש לנו סמך גדול על גדולי ישראל שמצאנו אותם ז"ל מתירים לבני אדם דברים שיאסרו אותם על עצמם על דרך הותיקות, כדי להקל עליהם, באמרום מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקילין לכל ישראל... (מתשובת הרמב"ם שי).
 יש שפירשו דברי שמאי (באבות א, טו) 'עשה תורתך קבע' – כהוראתך לאחרים כן תורה לעצמך בלא שינוי (עפ"י פירוש רע"ב ומגן אבות לרשב"ץ שם). ויש מי שכתב שבית הלל חולקים על כך שהרי מצינו לבית אביו של רבן גמליאל שהיה מבית הלל, שהיו מחמירים על עצמם ומקלים לאחרים (עפ"י תוי"ט שם).
 וכן מצינו בכמה מקומות שהיו החכמים מחמירים על עצמם (ע' במצוין בגדה יב).